

ABDULLA AVLONIYNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK FAOLİYATI

Ibragimova Ra'noxon Xadyatillaevna

Osiyo Xalqaro universiteti magistr 2-kurs.

E-mail: ibragimovaranosa34@gmail.com

+998902000082

Abdulla Avloniy o'zbek jadidchilik harakatining yetuk namoyandasi, ma'rifatparvar pedagog va jamoat arbobi sifatida milliy ta'lim tizimi rivojiga salmoqli hissa qo'shgan. Uning ijtimoiy-pedagogik faoliyati xalqni ilm-ma'rifat orqali uyg'otish, jamiyatni isloh qilish va barkamol avlodni tarbiyalash g'oyalariga asoslangan.

Avloniy tomonidan tashkil etilgan yangi usul maktablari zamonaviy ta'limning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etgan. Mutafakkir ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liqligini ta'kidlab, yosh avlodni axloqan yetuk, vatanparvar va ijtimoiy faol shaxs sifatida tarbiyalashni asosiy vazifa deb bilgan. Uning "Turkiy guliston yoxud axloq" asari axloqiy tarbiya masalalarini yorituvchi muhim pedagogik manba hisoblanadi.

Abdulla Avloniy o'qituvchi shaxsining jamiyatdagi o'rniga alohida e'tibor qaratib, pedagog mas'uliyati va kasbiy mahoratini yuksak baholagan. Uning ijtimoiy-pedagogik qarashlari bugungi ta'lim-tarbiya jarayonida ham dolzarb bo'lib, milliy pedagogika rivojida muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Abdulla Avloniyning ijtimoiy-pedagogik faoliyati yangi usuldagi maktablar ochish, "Jamiyati xayriya" va "Turon" jamiyatlarini tuzish orqali ma'rifatni yoyish, milliy teatr va madaniyatni rivojlantirish, axloqiy-estetik tarbiya berishga qaratilgan bo'lib, o'z davrining ilg'or jadidchilik harakatining asosiy vakillaridan biri sifatida xalq ma'rifati va milliy uyg'onishga katta hissa qo'shgan. Uning faoliyati ta'lim-tarbiya, axloq, milliy qadriyatlar, yangi maktablar ochish, sahna san'ati orqali tarbiya berish kabi yo'nalishlarni qamrab olgan.

Asosiy yo'nalishlar:

- Yangi usuldagi maktablar ochish: Avloniy o'z davrining ilg'or maktablariga asos soldi, bolalarning bilim olishiga yordam berdi, bu esa yangi o'qitish metodikalarini joriy etishga olib keldi.
- Ma'rifatchilik: "Jamiyati xayriya" tashkiloti orqali pul yig'ib, maktablarga yordam ko'rsatdi, xalq o'rtasida ma'rifatni targ'ib qildi.
- Madaniy-ma'rifiy jamiyatlar: 1913-yilda tuzilgan "Turon" jamiyati xalq orasida teatr, musiqa, kutubxona va qiroatxonalar orqali ma'naviy oziq berishni, shuningdek, o'quvchilarga moddiy yordam ko'rsatishni maqsad qilgan.
- Sahna san'ati va estetik tarbiya: "Turon" jamiyati orqali sahna o'yinlari qo'yish bilan xalqni ma'naviy-estetik jihatdan tarbiyalashga harakat qildi.

- Axloqiy va milliy tarbiya: Uning ta'lim-tarbiya haqidagi qarashlari milliy qadriyatlar, axloqiy tarbiya va shaxs kamolotiga qaratilgan edi.

- Oliy ta'limga hissa: Keyinchalik O'rta Osiyo Davlat Universitetida dars berib, o'z bilim va tajribasini yosh avlodga o'rgatdi.

Abdulla Avloniyning ijtimoiy-pedagogik faoliyati nafaqat ta'lim, balki madaniyat, san'at va milliy uyg'onishni o'zida mujassam etgan harakat bo'lib, u xalqning ma'naviy rivojlanishiga beqiyos hissa qo'shgan.

XIX asr oxiri - XX asr boshidagi o'zbek milliy pedagogikasining mashhur vakillaridan biri - ma'rifatparvar shoir, dramaturg, jurnalist, olim, davlat va jamoat arbobi Abdulla Avloniydir. Uning madaniyatimiz tarixidagi o'rni haqida gap ketganda, ikki jihatini alohida ta'kidlash zarur: pedagogik faoliyati va adabiy-badiiy ijodi. Uning pedagogik faoliyati, ta'lim-tarbiya haqidagi fikrlari XX asrning boshlarida yangi bosqichga ko'tarilgan ma'rifatchilikning xususiyatlarini belgilashda muhim manbalardandir.

Abdulla Avloniy 1917-yil to'ntarishiga qadar Turkistonda juda katta ijtimoiy-ma'rifiy ishlarni amalga oshirgan jadidlar harakatining ko'zga ko'ringan namoyandalardan edi. Abdulla Avloniy ilg'or ziyoli kishilar bilan hamkorlikda teatr tomoshalari va matbuotdan tushgan mablag'larga dunyoviy ilmlarni o'qitadigan "Usuli jadid", ya'ni yangicha ilg'or usuldagi maktablar ochdilar va bu maktablarda xalq bolalarini o'qitdilar. Ular o'z millatlaridan yetuk olimlar, bilimdon mutaxassislar, madaniyat arboblari yetishib chiqib, yurtni obod, Vatanni ozod, farovon etishlarini orzu qildilar va bu yo'lda fidoyilik ko'rsatdilar.

Abdulla Avloniy 1907-yilda Toshkentning Mirobod mahallasida, keyinchalik Degrez mahallasida yangi usuldagi maktablar ochdi. Maktablardagi o'quv asbob-jihozlarini o'zgartirdi, o'z qo'li bilan parta va doskalar yasadi. Maktabga qabul qilingan bolalarning asosiy qismi kambag'al kishilarning bolalari bo'lganligi uchun ularni kiyim-kechak, oziq-ovqat, daftar-qalam bilan ta'minlash maqsadida, do'stlarining ko'magida "Jamiyati xayriya" tashkil etadi va bu jamiyatga o'zi raislik qiladi. "Nashriyot" shirkati tuzib, Xadrada "Maktab kutubxonasi" nomli kitob do'konini ochdi. Avloniyning maktabi o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalariga ko'ra mashg'ulotlarni sinf-dars tizimi asosida o'z ona tilida olib borilishi bilan eski usul maktablaridan farq qiladi. U o'z maktabida bolalarga geografiya, tarix, adabiyot, til, hisob, handasa, hikmat kabi fanlardan muayyan ma'lumotlar beradi.

Abdulla Avloniyning ilk o'quvchilardan biri, Toshkent Davlat universitetida uzoq yillar dars bergan taniqli pedagog, marhum Yusuf Tohiriy Avloniy Mirobodda tashkil qilgan maktab haqidagi xotiralarida shunday deb yozgan edi:

"Shaharning qarama-qarshi chekkasida, temir yo'l ishchilari istiqomat qiladigan Mirobodda yangi tipdagi maktab ochilganligi haqida eshitib qoldik. Tez orada bu maktabning fazilatlari haqidagi shov-shuvlar, uning muallimi Avloniyning dovruqi

butun shaharga tarqaldi. Hammaning tilida: “Miroboddagi maktab 6 oyda o’qish-yozishni o’rgatarmish, jo’g’rofiya, hisob, tabiatni o’rganish degan darslar o’qitilarmish”, — degan gap yurardi. Bizga juda sirli tuyulgan bu maktabni va uning donishmand muallimini ko’rishga oshiqardik. Nihoyat bir kuni uch-to’rttamiz borishga jazm qildik.

Maktab pastakkina, nim qorong’u bo’lib, masjid yo’lagiga joylashgan edi. Xonaning tepasida yorug’lik uchun qoldirilgan tuynukdan qish va bahorda qor bilan yomg’ir ham tushib turardi. Lekin xonada o’quvchilar va domlanning shogirdlari ko’p edi. Xayolimizda domlanning allaqanday bir sirli tomoni bor edi. Bizni qotmagina, kichik jussali, qorachadan kelgan, istarasi issiq, cho’qqi soqol bir kishi kutib oldi. Bu nomi tilga tushgan muallim Avloniy edi. O’qishga qabul qilindik. Ko’p o’tmay ko’z oldimizda yangi bir dunyo ochilganiga to’la ishonch hosil qildik. Bolalarimizning oldi bir necha yildan beri maktabga qatnab yurgan bo’lsalar ham mirobodliklar oldida uyalib qoldik. Ular o’qish-yozishda, hisob masalalarini hal etishda, tabiat hodisalaridan xabarlar bilan hammamizni lol qoldirishdi. Ayni zamonda bizning eski maktabimiz bo’shab, Miroboddagi Abdulla Avloniy maktabi bizdan borgan bolalar bilan liq to’ldi. Shu tariqa bu maktab tobora shuhrat topib bordi”.

Abdulla Avloniy “Usuli jadid” maktablari uchun to’rt qismdan iborat “Adabiyot yoxud milliy she’rlar” hamda “Birinch muallim” (1912), “Turkiy guliston yoxud axloq” (1913), “Ikkinchi muallim” (1915), “Maktab gulistoni” (1917) kabi darslik va o’qish kitoblari yaratdi. Bu asarlarida hamda publitsistik maqolalarida dunyo xalqlari madaniyatini, ilm-fanni, maktab va maorifni ulug’lab, o’z xalqini ilmi, madaniyatli bo’lishga chaqiradi.

XX asr boshlarida yangi maktablar uchun yozilgan alifbelar anchagina edi. Shular orasida Avloniyning “Birinch muallim”i ham o’ziga xos o’ringa ega; “Birinch muallim” 1917- yil to’ntarishiga qadar 4 marta nashr etilgan. Avloniy uni yozishda mavjud darsliklarga, birinchi navbatda Saidrasul Aziziyning “Ustozi avval”iga suyanadi (dars berish jarayonida orttirgan tajribalaridan samarali foydalanadi).

Avloniyning “Ikkinchi muallim” kitobi “Birinch muallim” kitobining uzviy davomidir. Biz birinchi kitobini, shartli ravishda, alifbe deb, ikkinchi kitobini xrestomatiya deb atasak joiz bo’lar, desak xato bo’lmas. Kitobdagi dastlabki berilgan ikki hikoya “Saxiylik” va “Baxillik” deb nomlangan. Birinchi hikoyada o’sha davr turmushiga xos bo’lgan voqea tasvirlanadi. Said ismli bolaning otasi har kuni o’g’li maktabga ketishi oldidan unga 10 tiyin ovqat puli berardi. Bir kuni Said maktab yo’lida faqir kishini uchratadi.

“O’g’lim ikki kundan beri ochman, taom olib yey desam ustimdagi yirtiq choponimdan boshqa hech narsam yo’q”, — deydi u. Said qo’lidagi 10 tiyinni beradi va o’sha kunni ovqatlanmasdan o’tkazadi. Otasi o’g’lonning olijanobligidan mamnun bo’ladi, “Saxiy Saidim” deb olqishlaydi. Ertasiga 20 tiyin berib yuboradi.

“Baxillik” hikoyasida bir badavlat kishi misolida uning baxilligi, xasisligi, ziqnaligi va pastkashligi ko’rsatiladi. Abdulla Avloniyning pedagogikaga oid asarlari ichida “Turkiy guliston yoxud axloq” asari XX asr boshlaridagi pedagogik fikrlar taraqqiyotini o’rganish sohasida katta ahamiyatga molikdir.

“Turkiy guliston yoxud axloq” asari axloqiy va ta’limiy tarbiyaviy asardir. Asarda insonlarni “yaxshilikka chaqiruvchi, yomonlardan qaytaruvchi” bir ilm-axloq haqida fikr yuritiladi. Shu jihatlardan qaraganda bu asar Yusuf Xos Hojibning “Qutadg’u bilig”, Nosir Xisravning “Saodatnoma”, Sa’diyning “Guliston” va “Bo’ston”, Jomiyning “Bahoriston”, Navoiyning “Mahbub ul-qulub”, Ahmad Donishning “Farzandlarga vasiyat” asarlari shaklidagi o’ziga xos tarbiyaviy asardir.

O‘zbekiston Respublikasi taraqqiyotining hozirgi bosqichida yoshlarning ma’naviy qiyofasini shakllantirishda, ulami ilm-ma’rifatli, diyonatli, yuksak axloqli bo’lishlari bilan birga, zamonaviy texnika va texnologiyalami puxta o’zlashtirib olishlariga katta ahamiyat berilmoqda. O‘zbekiston davlati fuqarosining ma’naviy qiyofasini belgilovchi fazilatlar - vatanparvarlik, insonparvarlik, milliy g’urur, mehnatsevarlik, baynalminalchilik kabilar maktab va o’qituvchining faol ishtirokida, tarbiyaviy ta’siri ostida shakllanadi. Bugungi kunda yoshlarimizning nafaqat ilmi, balki yuksak axloqiy fazilatlarga ega bo’lishi va bu fazilatlarni, ilmiy salohiyatini namoyon qilib Vatanimiz ravnaqiga hissa qo’shmoqda. Yurtboshimiz Oliy Majlisga murojaatnomasida ham yoshlarning ta’lim- tarbiyasiga to’xtalib o’tganlar.

XULOSA

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasida: — Biz o‘z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug‘ maqsadni qo‘ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug‘beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta’lim va tarbiyani rivojlantirish, sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g‘oyamizning asosiy ustunlari bo‘lib xizmat qilishi lozim. Ushbu maqsad yo‘lida yoshlarimiz o‘z oldiga katta marralarni qo‘yib, ularga erishishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish va har tomonlama ko‘mak berish barchamiz uchun eng ustuvor vazifa bo‘lishi zarur. Shundagina farzandlarimiz xalqimizning asriy orzu-umidlarini ro‘yobga chiqaradigan buyuk va qudratli kuchga aylanadi. Shu maqsadda “Yangi O‘zbekiston – maktab ostonasidan, ta’lim-tarbiya tizimidan boshlanadi”, degan g‘oya asosida keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshiramiz. Abdulla Avloniy odamlarni xulq xatti-harakat nuqtai nazaridan ikki guruhga bo‘ladi: biri yaxshi xulqli kishilar, ikkinchisi yomon xulqli kishilardir. U bunday deydi: “Axloq ulamosi insonlarning xulqlarini ikkiga bo‘lmishlar: agar nafs tarbiyat topib, yaxshi ishlarni qilurga odat qilsa, yaxshilikka tavsiya bo‘lib, yaxshi xulq agar tarbiyasiz o‘sib, yomon ishlaydurgan bo‘lib kesa, yomonligiga tavsiya bo‘lib

yomon xulq atalur”.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Абдулла Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. Т.: —Ўқитувчи||, 1992.
2. Авлоний Абдулла. Танланган асарлар. Икки жилдлик. 2-жилд. —Т., Маънавият, 1988. 93-б. Бегали Қосимов, Шухрат Ризаев. Абдулла Авлоний (1878-1934) -<https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/adabiyot/milliy-uygonish/begali-qosimov-shuhrat-rizaev-abdulla-avloniy-1878-1934>.
3. Мунавваров А. Педагогика. -Т. 1996 й.
4. ZIYO.NET